

14. Маслоу А. Психология бытия. – М.: Рефл-бук, 1997.
15. Москаленко В.В. Особливості дослідження соціалізації особистості в інтерсуб'єктній парадигмі /В.В.Москаленко // Соціальна психологія. – 2009. – № 6. – С 22 – 36.
16. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг.ред.В.О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 11- 36.
17. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – Спб.: Питер, 2003.
18. Рябикина З.И. Личность как субъект формирования бытийных пространств // Субъект, личность и психология человеческого бытия / Под ред. В.В.Знакова и З.И.Рябикиной. – М.: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2005. – С. 45-57.
19. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг.ред.В.О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 316-357.

The article examines the methodology approaches of a personality's socialisation.

Key words: personality's socialisation, actor, systemic approach, action.

Отримано: 11.01.2010

УДК 159.9-051:378.091.12

Н.М. Дідик

Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів

У статті проаналізовано професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів, які є важливими для професійного і особистісного зростання фахівця.

Ключові слова: особистісна зрілість, майбутній психолог, професійно значуща характеристика.

В статті проаналізовані професійно значимі характеристики личностної зрілості майбутніх психологів, які є важливими для професійного та особистісного зростання спеціаліста.

Ключевые слова: личностная зрілість, майбутній психолог, професійно значима характеристика.

Зрілість особистості – умова і невід’ємний компонент успішного становлення, особливо у професіях типу “людина–людина”, де особистісна зрілість – основа для ефективного виконання професійної діяльності. Саме до цього типу професій належить професія практичного психолога. Тому головним компонентом психологічної готовності до професійної діяльності психолога є особистісне зростання фахівця як розвиток особистості, актуалізація його власних можливостей.

На думку О. Ф. Бондаренко, Р. В. Овчарової, Н. В. Чепелевої та ін., неможливо уявити професійного психолога особистісно незрілим, обтяженим особистісними чи екзистенційними конфліктами, таким, що нав’язує свою концепцію світу клієнту. Навіть сама особистість практичного психолога є інструментом впливу на людину. Тому у випадку особистісної незрілості психолога, такі ж риси за принципом контртрансферу можуть з’явитися і в особистості клієнта, що зробить неможливим надання ефективної психологічної допомоги, ще більше поглибить проблему клієнта.

Особистісно зрілий психолог формуватиме відповідні характеристики особистісної зрілості у клієнта, що зробить психологічну допомогу більш ефективною. Тоді як особистісно незрілий психолог не зможе допомогти іншій людині особистісно зростати, оскільки не можна навчити іншого того, чого не вмієш сам. У міру особистісного зростання консультант починає успішніше використовувати свої особистісні якості. У свою чергу, професійне зростання вдосконалює особистісний розвиток. За словами К. Роджерса, особистісне зростання спеціаліста є стрижнем психологічної готовності до професійної діяльності психолога-практика [15].

У психологічній літературі проаналізовано значну кількість особистісних характеристик, бажаних для практикуючого психолога. Разом з тим, не вивчено професійно значущі характеристики особистісної зрілості психологів, що стало метою нашої статті – вивчити професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів.

Нами проаналізовано такі професійно значущі особистісні якості психолога:

- гуманістична спрямованість (О. О. Бодальов, В. Й. Бочелюк, Т. А. Верняєва, Т. М. Данилова, В. В. Зарицька,

- І. А. Мартинюк, В. Г. Панок, Л. В. Скрипко, Н. В. Чепелева та ін.);
- безумовне прийняття клієнта (Г. С. Абрамова, Е. Аллан, В. Й. Бочелюк, Л. Ф. Бурлачук, П. П. Горностай, В. В. Зарицька, Є. О. Клімов, Колшед, Р. Кочюнас, І. А. Мартинюк, Н. І. Пов'якель, К. Роджерс, Р. С. Немов, Н. В. Чепелева та ін.);
 - позитивна Я-концепція (В. Й. Бочелюк, В. І. Вачков, І. Б. Гриншпун, В. В. Зарицька, І. А. Мартинюк, Р. Мей, М. С. Пряжников, К. Роджерс, С. Собкова та ін.);
 - самодостатність (Н. А. Амінов, В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицька, М. В. Молоканов та ін.);
 - аутентичність, конгруентність (Дж. Б'юдженталь, В. І. Вачков, І. Б. Гриншпун, Колшед, Р. Кочюнас, Ф. Перлз, М. С. Пряжников, К. Роджерс, С. Собкова та ін.);
 - відповідальність, інтернальність (Г. С. Абрамова, Е. Аллан, В. Й. Бочелюк, Л. Ф. Бурлачук, Дж. Б'юдженталь, Т. А. Верняєва, В. В. Зарицька, Р. Кочюнас та ін.);
 - постановка реалістичних цілей (Г. С. Абрамова, Е. Аллан, О. О. Бодальов, В. Й. Бочелюк, Дж. Б'юдженталь, В. В. Зарицька, Р. Кочюнас, О. О. Міненко та ін.);
 - децентрація (О. О. Бодальов та ін.);
 - об'єктивність (Т. А. Верняєва, Л. Волберг та ін.);
 - емпатійність (Г. С. Абрамова, В. Й. Бочелюк, В. І. Вачков, Л. Волберг, П. П. Горностай, І. Б. Гриншпун, В. В. Зарицька, Колшед, Р. Кочюнас, І. А. Мартинюк, Р. С. Немов, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, М. С. Пряжников, К. Роджерс, С. Собкова, Н. В. Чепелева, Т. Яценко та ін.);
 - рефлексія (В. Й. Бочелюк, С. А. Грищенко, В. В. Зарицька, Л. В. Скрипко, Г. О. Хомич та ін.), професійна рефлексія (Г. С. Абрамова, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева та ін.);
 - асертивність (Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева та ін.);
 - альтруїзм (П. П. Горностай, І. А. Мартинюк, Л. В. Скрипко та ін.);
 - інтелектуальність (Н. А. Амінов, В. І. Вачков, Т. А. Верняєва, П. П. Горностай, І. Б. Гриншпун, С. А. Грищенко, В. В. Гусейнов, В. Н. Дружинін, Р. Кеттел, І. А. Мартинюк, М. В. Молоканов, В. Г. Панок, М. С. Пряжников, Л. В. Скрипко, С. Собкова, Т. І. Федотюк, Н. В. Чепелева та ін.);
 - професійний інтелект, професійне мислення (О. О. Бодальов, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева);

- практичний інтелект (Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева);
- креативність (О. О. Бодальов, В. Й. Бочелюк, Т. А. Верняєва, П. П. Горностай, С. А. Грищенко, В. В. Зарицька, Л. В. Лобода, І. А. Мартинюк, Н. І. Пов'якель, Л. В. Скрипко, Н. В. Чепелева та ін.);
- інтуїція (Дж. Б'юдженталь, Р. Грінсон, І. А. Мартинюк, В. Г. Панок, С. Собкова, Н. В. Чепелева та ін.);
- емоційна врівноваженість (Н. А. Амінов, О. О. Бодальов, В. Й. Бочелюк, В. І. Вачков, Т. А. Верняєва, І. Б. Гриншпун, В. В. Зарицька, М. В. Молоканов, Н. І. Пов'якель, М. С. Пряжников, Л. В. Скрипко, С. Собкова, Н. В. Чепелева, Л. П. Шумакова та ін.);
- стресостійкість (Н. А. Амінов, В. Й. Бочелюк, Т. А. Верняєва, В. В. Зарицька, Р. Кеттел, М. В. Молоканов, Н. І. Пов'якель та ін.);
- комунікабельність (О. О. Бодальов, В. Й. Бочелюк, Т. А. Верняєва, П. П. Горностай, В. В. Зарицька, Р. Кеттел, Л. О. Ляховець, І. А. Мартинюк, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, Л. В. Скрипко, Н. В. Чепелева та ін.);
- соціальний інтелект (О. О. Бодальов, Л. О. Ляховець, Н. І. Пов'якель, Чепелева та ін.);
- діалогізм (Н. І. Пов'якель, Чепелева та ін.);
- адекватна самооцінка (В. І. Вачков, І. Б. Гриншпун, Колшед, Н. І. Пов'якель, М. С. Пряжников, Л. В. Скрипко, С. Собкова, Н. В. Чепелева та ін.);
- оптимізм (В. І. Вачков, Т. А. Верняєва, І. Б. Гриншпун, М. С. Пряжников, С. Собкова та ін.);
- незалежність (Р. Кочюнас, О. О. Міненко, Н. І. Пов'якель та ін.);
- здатність зберігати таємниці, конфіденційність (Г. С. Абрамова, Е. Аллан, Л. Ф. Бурлачук, Є. О. Клімов та ін.);
- здатність прогнозувати (В. Й. Бочелюк, С. А. Грищенко, В. В. Зарицька, Н. І. Пов'якель, Л. В. Скрипко та ін.);
- саморегуляція (О. О. Бодальов, В. Й. Бочелюк, В. І. Вачков, І. Б. Гриншпун, В. В. Зарицька, І. А. Мартинюк, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, М. С. Пряжников, Л. В. Скрипко, С. Собкова, Н. В. Чепелева та ін.), професійна саморегуляція (Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева);
- професійна ідентичність (Р. Кочюнас, Н. В. Пов'якель, Г. Д. Суходубова, Н. В. Чепелева та ін.);
- відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів (В. І. Вачков, Т. А. Верняєва, Л. Волберг, П. П. Горностай,

- І. Б. Гриншпун, С. А. Грищенко, Н. І. Пов'якель, М. С. Пряжников, С. Собкова, Н. В. Чепелева та ін.);
- прагнення до самопізнання і самоаналізу (О. О. Бодальов, В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицька, Н. Ф. Литовченко, Р. Кочюнас, Н. В. Чепелева та ін.)
 - прагнення до особистісного зростання (Г. Б. Бердник, Дж. Б'юдженталь, Р. Кочюнас, І. А. Мартинюк, О. О. Міненко, О. О. Прокоф'єва, Л. Б. Шнейдер та ін.);
 - розуміння професії психолога як сенсу власного життя (Л. Ф. Бурлачук, Дж. Б'юдженталь, О. А. Ліщинська, В. Г. Панок, Н. В. Чепелева та ін.).

Наступним кроком у дослідженні було створення моделі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, тобто ми виділяли не усі професійно значущі якості психолога, а лише ті, що належали до структури особистісної зрілості. Тому ми проаналізували визначення феномена особистісної зрілості у психологічній науці і виявили, що феномен особистісної зрілості характеризується такими рисами:

- самоприйняття (Ю. З. Гільбух, А. Маслоу, Г. Олпорт, А. О. Реан (“почуття власної цінності”), О. С. Штепа та ін.);
- Его-ідентичність (Е. Еріксон, Л. В. Коpecь, О. С. Штепа та ін.);
- суб'єктність, здатність на вчинок (К. О. Абульханова-Славська, А. Ф. Бондаренко, Ю. З. Гільбух (“усвідомленість вчинку”), О. А. Лукасевич, Менегетті, С. Л. Рубінштейн, В. М. Русалов, Т. М. Титаренко та ін.);
- відповідальність, інтернальний локус контролю (Л. І. Анциферова, О. А. Лукасевич, А. Маслоу, А. К. Наранхо, Л. П. Овсянецька, Л. В. Потапчук, А. О. Реан, С. Л. Рубінштейн, Т. М. Титаренко, А. Толстих, Е. Фром, О. С. Штепа та ін.);
- саморегуляція (К. О. Абульханова-Славська, М. Й. Борішевський, В. П. Зінченко, Ф. Перлз, Філіпова та ін.);
- соціабельність (А. Адлер (“високий соціальний інтерес”), Ю. З. Гільбух (“психологічна близькість з іншою людиною”), Е. Еріксон (“близькі стосунки з іншою людиною”), А. Маслоу (“глибокі міжособистісні відносини”), Г. Олпорт (“щирі соціальні стосунки”), Л. П. Овсянецька (“соціальний інтелект”, “соціальна зрілість”), А. О. Реан (“хороші міжособистісні відносини”), Г. С. Саліван (“потреба в близькості”), Філіпова, О. С. Штепа (“контактність”) та ін.);
- трансценденція (Д. О. Леонт'єв, А. Маслоу, А. О. Реан, Ж.-П. Сартр, В. Франкл, О. С. Штепа та ін.);

- креативність (Л. І. Анциферова, С. П. Архипова, Д. О. Леонтьєв, О. А. Лукасевич, А. Маслоу, Л. П. Овсянецька, А. О. Ранк (“креативний тип художника”), К. Роджерс, Т. М. Титаренко, Е. Фром, О. С. Штепа, В. М. Ямницький (“життєтворчість”) та ін.);
- самостійність (О. А. Лукасевич, Г. Олпорт (“функціональна автономія”), Т. М. Титаренко (“внутрішня свобода”), А. Маслоу (“опір окультуренню”, незалежність), Е. Фром (незалежність), Л. В. Потапчук, К. Роджерс (“емпірична свобода”). О. С. Штепа та ін.),
- самоактуалізація (Ю. З. Гільбух, К. Голдштейн, А. Маслоу, Л. П. Овсянецька, Л. В. Потапчук, Філіпова, Е. Шостром та ін.);
- філософське почуття гумору (А. Маслоу, Г. Олпорт);
- інтелектуальність (С. П. Архипова (“багатогранна ресурсна зона інтелектуального потенціалу”), М. В. Єрмолаєва, Л. В. Копець (“сформований інтелект”), Е. Фром (“продуктивне логічне мислення”) та ін.);
- аутентичність (Наранхо, С. К’єркегор, А. Камю, Хайдеггер, Ж.-П. Сартр та ін.);
- індивідуалізм (нонконформізм) (С. К’єркегор, А. Камю, Хайдеггер, Ж.-П. Сартр та ін.);
- моральність (А. Маслоу, Л. П. Овсянецька, Г. Олпорт, А. О. Реан, Філіпова, О. С. Штепа та ін.);
- психічне здоров’я (А. Маслоу, Г. Олпорт, Е. Фром та ін.).

Отже, порівнюючи професійно значущі якості психолога і характеристики феномена особистісної зрілості можна зробити висновок, що вони є майже ідентичними. Зупинимось на професійно значущих характеристиках особистісної зрілості майбутніх психологів більш докладно.

1. Самоприйняття, позитивна Я-концепція. Самоприйняття передбачає безоціночне позитивне ставлення до себе, незважаючи на свої вади. Г. Олпорт вказував, що зріла людина демонструє самоприйняття. Оскільки вона має позитивне уявлення про себе, то здатна терпляче ставитися до власних недоліків, внутрішньо не озлоблюючись [19, с. 288]. Про прийняття себе як характеристику людей, яка самоактуалізується говорив і А. Маслоу. Він вказував, що такі люди приймають себе такими, якими вони є. Вони не надкритичні до своїх недоліків, не мають надмірного почуття провини, тривоги чи сорому [19, с. 515].

Н. І. Пов’якель, І. О. Блохіна зауважують, що Я-концепція фахівця в галузі практичної психології належить до однієї з

найважливіших компонент професійного самовизначення практичного психолога і, водночас, до провідних і базових компонент психологічної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності в галузі практичної психології [12, с. 177]. Саморозуміння, позитивне самоставлення виступають внутрішньою детермінантою, що сприяє конструктивним змінам у розвитку особистості фахівця. Оскільки позитивну Я-концепцію утворюють самоповага і адекватна позитивна оцінка, прийняття себе і відкритість, орієнтація на партнерство і асертивність, то позитивна Я-концепція сприяє професійно-особистісному розвитку майбутнього психолога. К. Роджерс висловив думку, що чим більшою мірою людина приймає себе, тим вища вірогідність того, що вона приймає інших [15]. Негативне ставлення психолога до себе часто призводить до його неприязні до клієнтів, а це є негативним показником для роботи з клієнтами, оскільки одним з принципів психологічної допомоги є безумовне прийняття іншої людини, її безоціночне сприйняття. Отже, Я-концепція особистості майбутнього практичного психолога виступає результативним елементом професійної самосвідомості майбутнього спеціаліста і показником сформованості особистісної та професійної позиції як продукту професійної підготовки практичних психологів [12, с. 181].

2. Відповідальність, інтернальність. Відповідальність – визнання себе автором певного вчинку і прийняття на себе його наслідків. Формування відповідальності пов'язане з розвитком автономності особистості, свободою прийняття нею рішень відносно себе. Т. М. Титаренко вважає, що зріла особистість вміє йти проти течії, в будь-яких життєвих обставинах залишається незалежною [16, с. 77]. Особистісне зростання є активним процесом становлення, в якому людина бере на себе відповідальність за своє життя, за свій життєвий шлях [16, с. 293]. Відповідальність за формування актуальних питань та їх вираження зрілі люди покладають на себе, що передбачає інтернальний локус контролю. На думку Дж. Роттера, люди з інтернальним локусом контролю вірять, що їх перемоги і поразки визначаються їх власними діями і здібностями [19, с. 419]. За словами К. Роджерса, інтернальний локус контролю передбачає, що індивід все частіше починає відчувати, що локус оцінки знаходиться усередині нього [15]. Зріла особистість розвиває власну інтернальність: вона бере на себе відповідальність за своє минуле, сьогодення та майбутнє.

Ю. З. Гільбух говорив про почуття професійної відповідальності, яку він включив до почуття громадянського обов'язку

як складової особистісної зрілості [6]. Оскільки багато ситуацій у психоконсультуванні виникають під контролем консультанта, то він повинен нести відповідальність за свої дії, слова в цих ситуаціях. Л. Ф. Бурлачук виділяє особливий вид відповідальності – когнітивна відповідальність, коли психотерапевт відповідає за свої знання і розуміє межі своєї компетентності [3, с. 306]. За словами Р. Кочюнаса, особиста відповідальність допомагає конструктивно сприймати критику, що служить корисним зворотнім зв'язком та підвищує ефективність діяльності психолога [10]. Дж. Б'юдженталь також до характеристик психотерапевта включив глибоке почуття відповідальності [4].

Ми вважаємо, що для особистої відповідальності психолог повинен володіти інтернальним локусом контролю, самостійно нести відповідальність за виконані дії. Якщо психолог буде переносити відповідальність за власні вчинки на об'єктивні фактори, то це призведе до спотворення психологічної дійсності, а, значить, не вирішить проблему професійного та особистісного вдосконалення спеціаліста. Лише при визнанні себе автором, суб'єктом власної психологічної діяльності фахівець зможе її самостійно проаналізувати та вдосконалити. Тому відповідальність та інтернальність є досить важливими для психолога.

3. Саморегуляція, професійна саморегуляція. Саморегуляція передбачає систему психічного самовпливу з метою свідомого керівництва особистістю своїми психічними станами відповідно до вимог ситуації і доцільності [13, с. 112]. М. Й. Боришевський зауважує, що вирішальне значення у становленні розвитку особистості має наявність саморегуляції – завдяки їй ця система забезпечує оптимальний рівень взаємодії як між власними підструктурами, так і незалежну взаємодію із зовнішніми впливами, що є закономірною потребою підтримки і активізації психологічних механізмів [2, с. 31]. Ф. Перлз розглядає здорову особистість як самостійну, здатну до саморегуляції істоту [13]. М. Й. Боришевський психологічними механізмами саморегуляції поведінки вважає самооцінку, домагання, образ Я та ін. [2], що відіграють важливу роль у формуванні особистісної зрілості людини. На думку К. О. Абульханової-Славської, за допомогою саморегуляції відбувається особистісне зростання особистості, становлення її як суб'єкта діяльності [1, с. 304–306], в тому числі і професійної діяльності.

Н. В. Чепелева та Н. І. Пов'якель вважають, що регулятивна підструктура є важливою складовою у моделі особистості практикуючого психолога [20]. Регулятивна підструктура

забезпечує толерантність до фрустрацій, високу працездатність і саморегуляцію особистості, відсутність схильності до збудження та швидкого виснаження. Провідним компонентом регулятивної підструктури виступає професійна саморегуляція, яку Н.І. Пов'якель розглядає як професійно-важливу властивість, необхідну складову здатності до вирішення завдань психологічної практики. Отже, саморегуляція виступає як система дій, яка є засобом самовиховання, саморозвитку, самоактуалізації й самореалізації особистості психолога.

4. Інтелектуальність. Зріла особистість – це людина, інтегрована в суспільство, яка є повноцінним суб'єктом діяльності та спілкування, відзначається сформованим інтелектом. Про важливість продуктивного логічного мислення говорив Е. Фром [18]. Ньюлінгер описав інтелектуального самоактуалізатора (людина, яка віддає перевагу здобуттю знань і умінь), який прагне досягти самоактуалізації через дозвілля.

В. Н. Дружинін вважає, що “немає успішного психолога без високого інтелекту” [8, с. 37]. На думку В. Г. Панка, Н. В. Чепелевої, інтелект допомагає аналізувати якості особистості, долати професійні та особистісні установки, розуміти поведінку клієнта [11, с. 233]. П. П. Горностай також зауважує, що велику роль для психолога відіграє високий рівень інтелекту [7]. Про високий рівень інтелекту як професійно значущу характеристику для психолога говорять також В. І. Вачков, І. Б. Гриншпун, М.С. Пряжников та ін. [5]. Це доводить важливість інтелектуального розвитку для психолога, якому потрібно розв'язувати складні психологічні ситуації, використовуючи весь спектр інтелектуальних процесів: логіку мислення, концентрацію уваги, спостережливість, мисленневий аналіз та синтез, пам'ять та ін.

5. Креативність. Креативність – здібність індивіда породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації [13, с. 308]. За словами О. С. Штепи, креативність – здатність до загостреного сприймання дисгармонії, створення чогось нового, чого раніше не було, творча спрямованість [21, с. 28]. Креативність обумовлює процес самоактуалізації.

Н. І. Пов'якель вважає креативність специфічною якістю та психологічною характеристикою професійного мислення практичного психолога [20]. П. П. Горностай зауважує, що практичний психолог, незалежно від спеціалізації, повинен мати такі якості, як: творча інтуїція, креативний пошук, поєднаний з досвідом і знаннями [7]. Отже, креативність – важлива особистісна

характеристика психолога, професійна діяльність якого передбачає розв'язання нестандартних проблемних ситуацій, де потрібно застосовувати власні творчі здібності. Безумовно, дані здібності мають велике значення для психолога, який працює з несподіваними, невизначеними для нього ситуаціями, для вирішення яких потрібно застосовувати творчість, винахідливість, інтуїцію.

6. Соціабельність, комунікабельність. Г. Олпорт рисою зрілої особистості вважав теплі, щирі соціальні стосунки [19, с. 288]. За словами А. О. Реана, константне “ядро” Я-концепції повноцінно функціонуючої особистості складає також схильність до встановлення хороших міжособистісних відносин [14]. До однієї з п'яти складових особистісної зрілості Ю. З. Гільбух відніс здатність до психологічної близькості з іншою людиною, що включає такі особистісні властивості, як доброзичливість, емпатію, вміння слухати, потребу в духовній близькості з іншими людьми [6]. Е. Еріксон також вважав, що головним для формування зрілості є вміння встановлювати близькі стосунки з іншими людьми [19, с. 231]. Представник індивідуальної психології А. Адлер втіленням зрілості вважав соціально-корисний тип особистості, для якого характерні високий ступінь соціального інтересу і високий рівень активності, істинне піклування про інших, зацікавленість у спілкуванні з ними [19, с. 173].

Комунікабельність є особливо важливою для професій типу “людина-людина”, які засновані на постійній інтерперсональній взаємодії, що відбувається за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування. До таких професій належить і професія психолога, що передбачає постійний міжособистісний зв'язок. Н. В. Чепелева та Н. І. Пов'якель описують діалогізм, який передбачає діалогічну готовність, безумовне прийняття іншого, особистісну рефлексію, розвинену систему особистісних смислів, орієнтованість на досягнення взаєморозуміння [20]. Р. Кеттел також стверджує, що для психотерапевта характерні легкість у спілкуванні, вміння слухати і підтримувати розмову. Модель особистості практикуючого психолога, запропонована Н. В. Чепелевою та Н. І. Пов'якель, включає таку складову, як комунікативно-рольова підструктура, що передбачає соціально-когнітивні та комунікативні вміння (слухати іншого, розмовляти та вмовляти, встановлювати соціальний контакт, переконувати іншого, навіювати, продуктивно рефлексувати тощо) [20]. П.П. Горностаєв вважає, що практичний психолог, незалежно від спеціалізації, повинен мати таку якість, як здатність встанов-

лювати довірливе спілкування [7]. На думку В. Г. Панка, Н. В. Чепелевої важливими вміннями для психолога є вміння спілкуватися, вибирати правильні слова і тон, що забезпечують необхідний контакт з клієнтом, терпіння, бажання допомогти [11, с. 228–232]. Комунікативні здібності відображають специфіку професії психолога, що полягає у безпосередньому спілкуванні з людьми, наданні їм допомоги шляхом словесного консультування.

7. Самостійність. Самостійність – узагальнена властивість особистості, що проявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці і почутті власної відповідальності за свою діяльність і поведінку [13, с. 711]. С. Л. Рубінштейн зауважує, що особистісно зріла людина самостійна, несе відповідальність за життя. Самостійність суб'єкта включає здібність свідомо ставити завдання, визначати напрям своєї діяльності, що вимагає внутрішньої роботи, самостійного мислення.

Н. І. Пов'якель до психологічних характеристик професійного мислення практичного психолога відносить незалежність [20]. Ми також вважаємо, що самостійність мислення, незалежність суджень є професійно важливими характеристиками особистісної зрілості психолога. Для психологічної діяльності значущим є вміння бути незалежним від впливу об'єктивних факторів для вирішення психологічної ситуації, не піддаватися тиску маніпулюючих клієнтів, вміти наполегливо досягати мети.

8. Індивідуалізм. Особистісно зрілою людиною представники екзистенціалізму (С. К'єркегор, А. Камю, Хайдеггер, Ж.-П. Сартр) вважають індивідуаліста (на відміну від конформіста), який живе інтелектуальним життям, що допомагає йому адекватно сприймати і впливати на своє соціальне оточення, володіє тонким смаком, почуттям любові, інтимності, є ідеалістом, а не матеріалістом, не дозволяє онтологічній тривозі заважати прийняттю виважених рішень, повністю задовольняє власні біологічні, соціальні та психологічні потреби [13, с. 219–220].

В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицька виділяють таку професійно значущу властивість, як самодостатність. Це підтверджується дослідженнями Н. А. Амінова, М. В. Молоканова, які вказують, що для психологів з практичною орієнтацією важливою є також самодостатність. Індивідуалізм відображається у бажанні психологів розкрити власну індивідуальність, самодостатність – у прагненні побути на самоті, проаналізувати власну поведінку, що стимулює особистісне і професійне зростання фахівця.

9. Аутентичність. Аутентична особистість – поняття, що використовується в гештальттерапії для визначення здорового,

справжнього, реального функціонування особистості. Для опису аутентичної особистості використовується поняття відповідальності, усвідомлюваності, інтеграції. Перлз описує аутентичну особистість як самодостатню і особистісно автономну, відповідальну і вільну, усвідомлену і спонтанну. Аутентична особистість занурена в процес життєдіяльності, а не живе минулим чи очікуванням майбутнього [13, с. 17]. Представники екзистенціалізму (С. К'єркегор, А. Камю, Хайдеггер, Ж.-П. Сартр) особистісно зрілою людиною вважають аутентичну людину, яка відповідає справжній внутрішній природі людини [13]. К. Наранхо також вважає, що особистісно зріла людина є аутентичною (відповідальною, усвідомлюваною, інтегрованою).

За словами І. Ялома, психотерапевт повинен відчувати аутентичне почуття любові до певного індивіда, який знаходиться перед ним, який є цією людиною, а не іншою, який є не “хворою людиною”, а просто людиною [22]. В. І. Вачков, І. Б. Гриншпун, М. С. Пряжников також виділяють таку бажану для практичного психолога особистісну рису, як аутентичність поведінки, тобто здатність виражати справжні емоції і переживання [5]. К. Роджерс вважав, що для того, щоб психотерапія дала позитивний результат, терапевт у відносинах з клієнтом повинен бути цілісним і конгруентним, “він повинен бути не фасадом, не роллю, а саме таким, яким він є” [15]. Отже, аутентичність, конгруентність – професійно значущі характеристики особистісної зрілості психологів, за допомогою яких фахівець є сам собою, відкрито виражає власні почуття, думки. Ці характеристики від консультанта за принципом контртрансферу передаються клієнту, що створює оптимальні умови для його саморозкриття.

10. Моральність. Представники гуманістичної етики обов'язковою рисою особистості вважають моральність. Вони вказують, що людина здатна пізнати добро і діяти згідно з природою і сил своїх можливостей [18, с. 162]. “Моральна неспроможність” у розумінні гуманістичної етики пов'язується з неможливістю набути зрілості. Моральність складовою характеристикою особистісної зрілості вважають А. О. Реан (“ведення етичного образу життя”), А. Маслоу (“міцні етичні стандарти”) та ін. О. С. Штепа включає моральний аспект у визначення особистісної зрілості: особистісна зрілість характеризується феноменом самодетермінації і у кризових ситуаціях забезпечує людині можливість вибору моральних цінностей як пріоритетних. О. С. Штепа змістом особистісної зрілості вважає відповідальну побудову людиною власного життя згідно з загальними моральними принципами та особистою місією [21].

Моральність є підґрунтям професійної діяльності психолога. Це відображено в Етичному кодексі психолога. У Кодексі сказано: “цей нормативний акт є гарантом високопрофесійної, гуманної, високоморальної діяльності психологів”. Кодекс відображає етичний бік професійної поведінки психолога, що зобов’язує його вдосконалювати власні моральні якості. Е. Фром зауважує, що “аморальний психолог не володіє абсолютними чи вічними критеріями оцінки вчинків як правильних чи неправильних” [18, с. 43]. Отже, моральність – основа професійної діяльності психолога.

11. Его-ідентичність, професійна ідентичність. За Е. Еріксоном, ідентичність – це перш за все показник зрілої (дорослої) особистості. Поняття ідентичності означає відчуття адекватності та стабільного володіння особою власним Я, незалежно від змін Я і ситуації. Ідентичність – це тотожність людини самій собі [9, с. 12]. О. С. Штепа також вважає, що особистісна зрілість – це психологічне новоутворення зрілого періоду життя людини у вигляді онтологічного ядра особистості, важливого для Его-ідентичності [21].

Р. Кочюнас виділяє ідентичність як особистісну якість ефективного консультанта, оскільки консультант повинен знати, хто він, ким може стати, чого хоче від життя [10]. Модель особистості практикуючого психолога, запропонована Н. В. Чепелевою та Н. І. Пов’якель, включає комунікативно-рольову підструктуру, базовою особистісною якістю якої є професійна ідентифікація – необхідна складова особистості фахівця, що базується на професійному становленні особистості, її психологічній та особистісній зрілості [20]. Отже, ідентифікація – професійно значуща характеристика особистісної зрілості психолога. Почуття самототожності, власної справжності та повноцінності є важливим у роботі цього фахівця, який має бути прикладом наслідування для клієнтів у відповідності власному Я.

12. Самоактуалізація, самореалізація. Самоактуалізація – найбільш повна і вільна реалізація особистістю своїх можливостей [13, с. 108]. Самоактуалізація особистості – це не лише здійснення себе у діяльності, але й становлення і зростання через діяльність. Самоактуалізація передбачає максимальне самовираження, тобто реалізацію прихованих здібностей і потенційних можливостей [13, с. 207]. Це поняття вивчали К. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс та ін. За словами К. О. Абульханової-Славської, самореалізація, самовдосконалення, самоорганізація є параметрами суб’єктності зрілої особистості [1]. К. Юнг вважав, що розвиток кожної людини в напрямку до повної реалізації “Я” унікальний і включає індивідуацію, результатом якої є самореалізація як

кінцева стадія особистісного розвитку [19]. Саме через процеси індивідуалізації та самореалізації досягається особистісна зрілість.

За визначенням Дж. Б'юдженталя, психотерапевт вирішальним кроком до самоактуалізації принципово змінює переживання ним своєї сутності, він завжди орієнтований на результат [4, с. 253]. Самоактуалізація є обов'язковою умовою і наслідком особистісного і професійного зростання майбутнього психолога. Реалізація своїх потенційних можливостей забезпечує фахівцю виконання професійної діяльності на більш якісному рівні.

13. Трансценденція, професійна діяльність як сенс життя.

Трансценденція спрямовує людину до пошуку власного сенсу буття. В. Франкл у вислові "бути людиною – значить бути спрямованим не на себе, а на щось інше" мав на увазі саме трансценденцію [17]. На думку А. Маслоу, трансценденція, вихід за власні межі і спонтанне переживання наближення до свого справжнього ества, відбувається завдяки піковим переживанням в особистісному зростанні [13, с. 207]. Д. О. Леонтьєв зауважує, що особистісна зрілість виявляється у трансцендентному ставленні до власного потоку життя. А. О. Реан також висловив думку, що для побудови психології особистісної зрілості саморозвиток і самоактуалізацію потрібно розглядати у зв'язку з феноменом самотрансценденції як виходом людини за межі свого Я, її спрямованістю на інших людей, на справу, на щось інше, ніж вона сама [14, с. 88]. Про це говорять і деякі зарубіжні дослідники: А. Маслоу (самоактуалізація найкраще досягається через захопленість значимою роботою), В. Франкл (людина втілює себе через любов до іншого, служіння справі) і т. д. Як стверджував автор концепції логотерапії В. Франкл, основною рушійною силою особистісного зростання є прагнення людини до пошуку і реалізації сенсу життя [17]. Отже, особистісно зріла людина постійно прагне до сенсу.

На думку В. Г. Панка, Н. В. Чепелевої, особистісні смисли, життєві та світоглядні позиції, що зумовлюють вибір професії психолога, є важливими у структурі цього фахівця [11, с. 234]. Дж. Б'юдженталь висловлює думку, що психолог має ідентифікувати себе з власною роботою, ніби вона частина його самого, а він сам – частина роботи. Потрібно присвятити цьому своє життя, бути відданим їй [4, с. 253]. Бурлачук вважає, що "психотерапія – це образ життя, а не просто професія" [с. 314]. За словами В. Франкла, не від нашої професії, а від нас самих залежить, чи знайдуть свої вираження в роботі ті особистісні, неповторні риси, що складають нашу індивідуальність і, таким чином, наповнюють сенсом наше життя [17]. У майбутніх психологів є можливість удосконалювати здатність, що дозволяє людині знаходити

унікальні сенси, здібність до самореалізації, самоактуалізації у процесі пошуку і реалізації свого сенсу життя, досягненні професійної досконалості.

14. Психічне здоров'я. Психічне здоров'я – стан душевного благополуччя, яке характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну умовам дійсності регуляцію поведінки і діяльності [13, с. 216]. Про найбільше ототожнення психічного здоров'я і особистісної зрілості висловився Г. Олпорт, який зрілу особистість назвав “здоровою”. Відповідно, він виділив риси здорової (зрілої) особистості: широкі межі Я, самоприйняття і емоційна незаклопотаність, здатність до самопізнання і почуття гумору, реалістичне сприйняття і досвід, схильність до теплих соціальних стосунків, єдина життєва філософія [19, с. 288].

Особливо важливим психічне здоров'я є для професій системи “людина-людина”, що передбачають безпосередній міжособистісний контакт з оточуючими. Психолог не надасть кваліфікованої психологічної допомоги у випадку власного психічного нездоров'я. Н.І. Пов'якель, Н. В. Чепелева описали модель особистості практикуючого психолога, до когнітивної підструктури якої включили фрустраційну толерантність, відсутність хронічних внутрішніх особистісних конфліктів, які обумовлюють проекції, неадекватні психологічні захисти тощо [20]. В. І. Вачков, І. Б. Гриншпун, М.С. Пряжников також говорять про важливість для психолога усвідомлення власних конфліктних областей, потреб, мотивів [5].

Отже, психічне здоров'я є важливим для психолога, оскільки часто дану спеціальність намагаються здобути акцентуйовані особи чи люди зі значними особистісними проблемами. Вибір певної області психології може бути пов'язаний з надлишком чи недорозвитком певної психічної якості. За словами П. П. Горностая, “якщо людина прийшла в психологію для розв'язання власних психологічних проблем, вона здебільшого не тільки не зможе зрозуміти та розділити проблеми клієнта, а перенеситиме на нього власні” [7]. Якщо психолог матиме невирішені внутрішньоособистісні проблеми, то це призведе до контртрансферу, оскільки психолог сприйматиме життєві ситуації інших крізь призму власних конфліктів та захисних механізмів, що неприпустимо для надання ефективної психологічної допомоги.

Отже, ми виділили такі професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів: самоприйняття, позитивна Я-концепція; відповідальність, інтернальний локус контролю; аутентичність; індивідуалізм, самодостатність; неза-

лежність; Его-ідентичність; саморегуляція; інтелектуальність; креативність; прагнення до самоактуалізації; соціабельність, комунікабельність; трансценденція; моральність; психічне здоров'я, відсутність внутрішньоособистісних конфліктів. Це описаний ідеальний портрет психолога зі сформованими професійно значущими характеристиками особистісної зрілості. На нашу думку, розвиток цих якостей забезпечить не лише особистісне, але і професійне зростання цього фахівця, що є досить важливим у його професійній діяльності. **Перспективами** дослідження у даному напрямі є створення ефективної програми діагностики і розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 336 с.
2. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Актуальні проблеми психології. – Т. 1 : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К. : Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2001. – Ч. 2. – С. 26–33.
3. Бурлачук Л. Ф. Основы психотерапии / Л. Ф. Бурлачук, И. А. Грабская, А. С. Кочарян. – К. : Ника-Центр; М.: Алетейа, 1999. – 320 с.
4. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта / Бьюдженталь Дж. – СПб. : Питер, 2001. – 304 с.
5. Введение в профессию “психолог”: Учеб. пособие / Вачков В. И., Гриншпун И. Б., Пряжников Н. С. ; под ред. И. Б. Гриншпуна. – [3-е изд.]. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО МОДЭК, 2004. – 464 с.
6. Гильбух Ю. З. Тест-опросник личностной зрелости / Ю. З. Гильбух. – К. : НПЦ Перспектива, 1995. – 24 с.
7. Горностай П. П. Компетентність психолога: досвід чи творча обдарованість? [Електронний ресурс] / П. П. Горностай // Практична психологія і школа: матеріали Міжнар. конф. – К., 1993. – С. 43–49. – Режим доступу: http://users.i.com.ua/~p_gorn/publ01d.html
7. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / В.Н.Дружинин. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 256 с.

8. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / А. В. Толстых – М.: Прогресс, 1996. – 344 с.
9. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Р.Кочюнас. – М.: Академический проект, 1999. – 240 с.
10. Основы практической психологии / [В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.]. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
11. Пов'якель Н. І. Психологічні передумови становлення позитивної Я-концепції як базової компоненти професійного самовизначення психолога / Н. І. Пов'якель, І. О. Блохіна // Психологія: Зб. наук. праць. Вип. 2 (5). – К.: НПУ. – С. 177–183.
12. Психология личности. Словарь-справочник / П.П. Горностай, Т. М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 294 с.
13. Реан А. А. Психология личности. Социализация, поведение, общение. – М.: АСТ; СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 407 с.
14. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Е. И. Исенина. – М.: Прогресс, 1998. – 480 с.
15. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
16. Франкл В. Человек в поисках смысла / Л. Я. Гозман, Д. А. Леонтьев. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
17. Фромм Э. Психоанализ и этика / Эрих Фромм. – М.: Республика, 1993. – 415 с.
18. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2005. – 607 с.
19. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // Психологія: Зб. наук. праць. Вип. 3. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – С. 35–41.
20. Штепа О. С. Пропріум зрілої особистості / О. С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №2. – С. 26–35.
21. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / Пер. с англ. Т. С. Драбкиной. – М.: Независимая фирма “Класс”, 1999. – 576 с.

Meaningful descriptions of personality maturity of future psychologists which are important for professional and personality growth of specialist are analysed in the article.

Key words: personality maturity, future psychologist, professionally meaningful description.

Отримано: 07.12.2009